

УДК 371:394.2/398

Чуприна Б. В.*

ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СВЯТ ТА ОБРЯДІВ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

У статті визначаються особливості використання у виховному процесі сучасної школи театралізованих видовищ, які ґрунтуються на традиціях українського народу. Визначаються особливості роботи педагогів-організаторів, вихователів при підготовці мистецьких заходів у практиці виховного процесу. Розкриваються важливі елементи позакласної та позашкільної виховної роботи, спрямовані на формування різнобічно розвиненої особистості. Виділено форми позакласної та позашкільної роботи, а саме – театралізовані видовища, зумовлені потребами суспільства та фантазією постановників. Найбільш розповсюдженими є свято й обряд. Надаються методичні поради щодо організації та проведення такого свята, як Масляна.

Ключові слова: виховання, позакласна виховна робота, позашкільна виховна робота, театралізоване видовище, свято та обряд.

В умовах впливу й тісного взаємозв'язку різних культур серед магістральних цілей і пріоритетів освіти визначено виховання людини-патріота з демократичним світоглядом, яка поважає традиції інших народів та їх культуру, але при цьому не нехтує і власною. Саме тому особливо важливим для вітчизняної педагогічної теорії та практики є досвід у сфері освіти і виховання, що базується на національній культурі. Ці ідеї знайшли своє відбиття в основних державних документах про освіту – Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Концепції громадянського виховання», «Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ століття».

У законах України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції позашкільної освіти та виховання закладено нові підходи до виховання учнівської молоді, в основі яких лежить принцип національної приналежності.

Важливе значення в досліджуваній проблемі мають загальнотеоретичні і практичні роботи Ю. Азарова, О. Богданової, М. Болдирєва, Г. Ващенко, Д. Донцова, О. Духновича, Е. Жарського, М. Красовицького, А. Макаренка, І. Мар'єнка, О. Огієнка, Г. Побєдоносцева, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкрито у працях І. Бєха, Г. Біленької, А. Бойко, М. Боришевського, Ю. Завалєвського, П. Ігнатенка, В. Каюкова, Б. Кобзаря, В. Коваля, М. Левківського, І. Матюши, О. Сухомлинської та ін.

Дослідження різних періодів розвитку позакласних і позашкільних виховних заходів, їх форм і спрямованості відображені у працях Л. Балясної, В. Береки, С. Букреевої, О. Глух, Б. Кобзаря, В. Кузя, І. Мельникової, Н. Ничкало, В. Рєдіної, В. Рибалко, І. Рябченко, О. Семенова, Т. Теплової, Н. Тернової, Н. Харінко та ін.

Однак аналіз практики роботи навчальних закладів України засвідчує, що у вихованні школярів є невирішені проблеми. Не повністю реалізується принцип народності у вихованні, основна цінність якого сконцентрована в українознавстві, національній культурі. Знижує ефективність роботи як школи, так і позашкільних навчальних закладів одноманітність форм, відсутність інтересу до введення інновацій у процес виховання. Школярі не залучаються до активно-творчої діяльності, не враховуються їх вікові особливості.

Визначаючи ці недоліки зауважимо, що виховною роботою зі школярами мають займатися всі структури сучасної загальноосвітньої школи – як під час навчання, так і в позанавчальний час. Основною її метою є отримання учнями соціального досвіду, успадкування духовних надбань світової цивілізації та українського народу, досягнення

© Чуприна Б. В.

високої культури, формування особистісних рис громадянина Української держави, моральної, художньо-естетичної, політичної, правової, трудової, екологічної культури.

Отже, система вартостей визначає зміст виховання. І, виходячи з цього, завдання педагога – виробити у вихованця важливі для життя ціннісні орієнтації, власну позицію, відповідне ставлення до себе й інших; допомогти йому розібратися з відчуттями, визначивши об'єктивну дійсність, усвідомити потреби у власному житті. Тому зміст виховання – це водночас і суб'єктивний досвід особистості з її ставленнями, цінностями, уміннями, соціальними навичками, способами поведінки, здібностями. Вимоги до змісту виховання багатопланові й зумовлені потребами суспільства, держави, виробництва, економіки і, насамперед, потребами учнів.

Сучасна шкільна система передбачає різнобічні поєднання й напрямки виховної роботи, які є елементом навчального процесу та можуть виноситися в позакласний час і здійснюватися в позашкільних закладах для дітей та юнацтва. Кожна з цих ланок має свою специфіку та спрямованість, однак поєднуються спільними завданнями – виховати гармонійно розвинену особистість.

Мета статті – визначити особливості використання у виховному процесі сучасної школи театралізованих видовищ, які ґрунтуються на традиціях українського народу.

Ураховуючи ті зміни, що відбуваються в сучасній системі середньої освіти та визначені умовами євроінтеграційного процесу, спрямованістю на відродження національної свідомості, пріоритетним завданням постає поглиблення виховних констант національної свідомості особистості. У цьому розумінні важливим елементом є позакласна та позашкільна виховна робота, специфіка яких виявляється на рівні таких завдань:

1. Формування у дитини позитивної Я-концепції, що характеризується трьома факторами: а) упевненістю в доброзичливому ставленні до неї інших дітей; б) переконаністю в успішному оволодінні нею тим чи іншим видом діяльності; в) почуттям особистої значущості. Позитивна Я-концепція характеризує позитивне ставлення дитини до самої себе й об'єктивність її самооцінки.

2. Формування у дітей навичок співпраці, колективної взаємодії. Повністю позитивна Я-концепція формується тільки в колективній взаємодії.

3. Формування в дітей потреби у продуктивній діяльності через безпосереднє знайомство з різними її видами.

4. Формування морального, емоційного, вольового компонентів світогляду дітей.

5. Розвиток пізнавального інтересу [1].

Зазначені завдання визначають основні напрямки позакласної та позашкільної роботи в досягненні їх основної мети і мають характер загальних положень. Водночас специфіка виховної роботи характеризується: превалюванням емоційного аспекту над інформаційним і змістовним компонентом, де визначальну роль відіграє практичний бік знань, тобто зміст виховної роботи спрямовано на вдосконалення найрізноманітніших умінь і навичок.

З урахуванням сьогоденних змін у суспільстві постає потреба в розширенні форм виховної роботи. Звісно, що класичні форми роботи – гуртки, екскурсії, походи, класні години, тематичні вечори, вечори питань і відповідей, конференції, тижні з різних предметів, зустрічі з видатними людьми, огляд, конкурси, олімпіади, туризм, фестивалі, виставки стінної преси тощо – не перестають бути актуальними. Але останнім часом, на думку Н. Щуркова, виникають нові форми виховної роботи. Серед них: «Чарівний стілець», «Презентація світу», «Соціодрама», «Відкрита кафедра», «П'ять хвилин з мистецтвом», «Захист проекту (проект-мрія)», «Маски», «Філософський стіл», «Дискусійні гойдалки», «Театр-експромт», «Дерево, посаджене тобою», «Я знайшов на дорозі...» тощо [7].

Водночас розвиток інформаційного простору та поширення різноманітних розважальних програм, які увійшли в наше життя, вплинули на переосмислення форм

виховної роботи. Однею з цікавих і незвичних форм можна вважати використання у шкільній виховній роботі розважально-ігрових і шоу-програм, які базуються на народних традиціях. Вони є яскравим прикладом використання у виховному процесі такої форми, як *театралізоване видовище*.

Останнім часом розважально-ігрові та шоу-програми природно вписалися в суспільну свідомість як захоплюючий, незвичайний жанр сучасного мистецтва, як невід’ємна частина нашого життя.

Масові видовища є однією з цікавих форм народних свят і святкувань, що мають свою історію, у той же час на сьогодні недостатньо досліджено їх види, процес підготовки і проведення. Звісно, вони можуть використовуватись як інновації у виховній роботі у школі та за її межами.

Історія і література залишили нам описи чудових, непересічних у своїй красі свят, які представляли та характеризували свою епоху й територіальні особливості народу.

Узагалі історія народних, зокрема масових, свят в Україні видалася, як і сама історія країни, надзвичайно складною, драматичною. Започатковані як господарські та релігійні, ці свята пережили епоху секуляризації, потім – десакралізації. Відтак частина з них залишилась у сфері релігійній, інші – у «професійній». Згодом, за часів насильницької атеїзації суспільства, здійснювалося викорінення не тільки церковних, а й народних традицій, примусове насадження нових, радянських, свят та обрядів. З отриманням Україною незалежності почався період відродження як релігійних, так і деякою мірою забутих інших народних, зокрема й масових, свят.

У наш час природа і функції масового свята істотно змінилися. Так, разом із традиційними для пострадянської людини святами (Новий рік, «Старий Новий рік», 23 лютого, 8 березня, 1 і 9 травня), в яких з року в рік зберігається певний обряд, з’явилися і з’являються нові свята, для яких оригінальність і несхожість на попередні стають синонімами їх успішності (дні міст, «День національного єднання», галузеві професійні свята тощо). Водночас у процесі відходу від радянської ідеології сучасне суспільство повертається до національних свят, які були викреслені більшовицькою ідеологією (Святого Миколая, Масляна, «День козацтва» тощо).

Основу сучасного масового дійства складає театралізоване свято з його особливою атмосферою, що створюється художньо-постановочними засобами. Це масові театралізовані видовища, що складаються з низки тематично об’єднаних художніх програм, ставляться режисером на основі сценарію, який спеціально розробляється, і пов’язані зі значними суспільними подіями або важливими датами. Характерні риси подібних масових свят – поєднання різних видів мистецтва, активна участь людей у їх проведенні, використання відповідних майданчиків, застосування сучасного світла, лазерних ефектів, онлайн-моніторів тощо.

Сьогодні дійсно можна сказати, що на зміну старим виразним засобам прийшли або синтетичні, що об’єднують у собі минуле й сучасне, або абсолютно нові. Вибір цих засобів безпосередньо залежить від завдання проведення масових свят і шоу-програм, етнічної специфіки, культурних традицій регіону [3].

Можемо констатувати, що такі форми театралізованих видовищ, як концерт, свято й обряд, свято міста, театралізована хода, карнавал, професійне свято, дитяче свято, фестиваль, фольклорне свято, обряд, ритуал, розважально-ігрова й шоу-програма, увійшли у свідомість сучасного українця, а їх використання у виховному процесі сучасної школи зумовлено вимогами часу.

Форми театралізованих видовищ украй різноманітні – зумовлені потребами суспільства та фантазією постановників. Звернемо увагу на декілька категорій, які найчастіше використовуються в наш час.

Свята й обряди – традиційні дійства, що супроводжують важливі моменти життя суспільства. Обряди відомі від зародження Русі і змінюються паралельно зі змінами в побудові суспільного устрою.

Свято – це особливий стан душі, емоційний радісний підйом, викликаний переживаннями якої-небудь урочистої події. У житті людини тісно переплітається особисте й суспільне. Свята, пов'язані з історією країни, з її віковими традиціями, обрядами, звичаями, дозволяють людині усвідомити свою єдність зі всім народом.

Свято завжди виконувало важливі суспільні функції, мало глибокий сенс, у ньому людина відчувала себе особистістю та одночасно членом колективу.

Виявлення всіх форм і видів культури будь-якого колективу, починаючи від прийнятих форм поведінки й закінчуючи демонстрацією нарядів і виконанням традиційних обрядів, виявляється через свято.

Виділимо основні свята, які найчастіше використовуються у плануванні виховного процесу в сучасній школі. Однак зазначимо, що вони можуть змінюватися залежно від історичних етапів розвитку країни. Водночас незмінними залишаються традиційні християнські свята, інтерес до яких нині значно зріс. І це не проста цікавість. Знання витоків вітчизняної культури, звичаїв свого народу допоможе зрозуміти історію своєї країни, долю поколінь і свого родоводу.

Календарні обряди – пов'язані із зміною пори року, пам'ятними датами і загальнодержавними святами. Витоки календарних українських свят виявляються в давніх традиціях відзначення закінчення жнив, зміни пори року, а також у церковних святах. Так з'явилися Масляна, Новий рік і Різдво, Великдень, Івана Купали й інші традиційні українські свята.

Державні свята – це святкові й вихідні дні, що присвячені певним подіям і відзначаються населенням усєї країни. До таких свят належать Міжнародний жіночий день, День захисників Батьківщини, День солідарності трудящих, День Незалежності тощо. До державних свят певною мірою можна віднести і встановлені свята місцевого масштабу – дні міста і району.

Професійні свята – засновані комуністичною ідеологією та служать для об'єднання колективу, відзначення найбільш активних працівників. Це дні різних професій (шахтаря, будівника, залізничника, медика, вчителя тощо) чи й професійні свята місцевого значення.

Розважальні конкурсні програми – їх метою стає відпочинок і створення атмосфери гарного настрою. Побудовані такі програми часто в ігровій формі. *Пізнавальні конкурсні програми* – їх метою служить передусім отримання нових знань з певних тем, розширення світогляду учасників. *Конкурсні шоу-програми* – це видовищні концертні програми, метою яких є виявлення переможців у певних номінаціях.

Форми й методи розважальних і пізнавальних конкурсних програм досить різноманітні: вікторини («Ерудит»), ігрові програми (проведення конкурсів, побудованих у певний сценарій – «В гостях у веселих клоунів», «Лукомор'я», де ведучі стають головними героями програми). У наші дні значного поширення набули ігри за сюжетами популярних телевікторин «Вгадай мелодію», «Брейн-ринг», «КВН» і багато інших. Також багато є різноманітних форм проведення конкурсних шоу-програм: це всілякі «Міс...», конкурси виконавців естрадної пісні, конкурси бальних танців тощо.

У цілому форми проведення свят вельми різноманітні – від дитячого ранку до масового дійства. Масштаб свята насамперед визначається його призначенням і вибором аудиторії – один клас або весь навчальний заклад.

Для підготовки та проведення театралізованих свят фахівець мусить володіти як професійними, так і специфічними знаннями й уміннями [6]. Серед численних функцій, які виконує вихователь, особливе значення посідають такі професійні вміння: організувати творчі колективи та керувати їх діяльністю, планувати роботу з колективом, володіти культурою спілкування, розробляти сценарії свят, проводити різноманітні виховні заходи, гурткову роботу як у школах, так і за її межами. Саме в такій професійній діяльності вихователю стануть у нагоді знання етапів

театралізованих заходів. Адже вони, з іншого боку, допоможуть і учневі виявити свої здібності у трьох напрямках:

- як творчість продуктивна (твір за власним сюжетом або творча інтерпретація заданого сюжету);
- виконавська (мовне, рухове) – акторські здібності;
- оформлювальна (декорації, костюми тощо) [5].

У свою чергу залучення учнів до підготовки та проведення національних свят є одним із методів колективної роботи й потребує знання історичних реалій трансформації цих свят. Адже переважна більшість давньослов'янських язичницьких святкувань проводилися колективно за межами життєвого побутового кола і були «подією», сумісним заклинанням до природи та богів. Так, у слов'янському році було п'ять основних свят – Корочун (початок року, зимовий сонцеворот 24 грудня), Комоедиці, або Масляна (весняне рівнодення 24 березня), Купала (літній сонцеворот 24 червня), Перунів день (21 липня) і Кузьменки (свято урожаю, свято Роду, рожаниць, осіннього рівнодення 24 вересня).

Поступово свята збагачувалися культурним змістом (піснями, танцями, музикою, оповідями, іграми). Пізніше масові свята і гуляння в містах перестали нести в собі релігійну основу, оскільки праця ремісників і торговців не була пов'язана з природою.

Обряди все більше набували характеру ігрових видовищ. У містах влаштовувалися ярмарки й базари, на яких можна було поспілкуватися, зав'язати знайомство, обмінятися новинами. Міські площі, ярмарки й базари привертали бродячих артистів: музиканти, танцюристи, фокусники, дресирувальники тварин розігрували там веселі дійства [4].

Масове свято як один із найдавніших соціально-культурних феноменів репрезентує важливий напрямок пізнання життєдіяльності суспільства. Людина, відчуваючи психологічний «захист» натовпу, виявляє мінімальну критичну самооцінку, і саме тоді стає очевидним реальний зміст її особистої культури.

При підготовці масового святкового видовища потрібно враховувати його відмінність від концерту і свята. Ця відмінність полягає у виборі зазвичай декількох різних майданчиків, які діють одночасно або по чергово. На них відбуваються різного роду дії – виступи хорів, оркестрів, спортивних і хореографічних колективів. При цьому все це – не механічне об'єднання декількох різноманітних дій, а дія єдина, що скріплена одним задумом, підкорена єдиній темі масового свята, ретельно розробленого в одному сценарії, і що має єдине художньо-образне втілення.

Практика довела, що в цілому кожне свято композиційно складається з трьох частин:

- театралізований мітинг, процесія, маніфестація, демонстрація;
- театралізована вистава чи театралізований концерт;
- народне гуляння, бал, карнавал, дискотека [3].

Залежно від характеру і змісту свята кожна зі складових може бути в ньому головною.

Для деталізації та аналізу етапів дійства візьмемо для прикладу святкування «Масляної», яке відбувається на весні та символізує зміну пори року.

Для проведення масового свята потрібно заздалегідь визначити місце його проведення. Це може бути будь-яке велике шкільне приміщення – хол школи, актова зала або приміщення їдальні.

Цей імпровізований майданчик потрібно умовно розділити на декілька частин. Одна призначена для ярмарку, інша – імпровізована сцена для виступу творчих колективів, третя – для проведення спортивних змагань. І кінцевою, фінальною частиною цього дійства є спалення Дідуха або Масляної (також потрібен майданчик поза межами закладу).

Проведення ярмарку. На майданчику, підготовленому під ярмарок, розташовуються столи, стільці. Заздалегідь пропонується школярам взяти участь у виготовленні та продажу за символічною ціною вироблених млинців, пиріжків тощо. Зібрані кошти за ініціативи школярів бажано спрямувати на благодичність.

Організація театралізованого концерту. Підбір номерів має чітко визначатися тематикою свята: це проводи зими та зустріч весни. Можливо використовувати пісні, танці, вірші, які мають таку тематику. Невід'ємними учасниками цього дійства є скоморохи. Вони можуть виступати як ведучі або презентувати власний номер (використання ширми та пальцевих ляльок тощо).

Проведення спортивних змагань. Підбір та організація спортивних заходів мають урахувати місце проведення і не мають бути надто рухливими (для уникнення травматизму). Це можуть бути ігри з обручем, перетягування канату, стрибки на скалці тощо. Визначення переможців і нагородження має відбуватися з урахуванням театралізованого свята.

Проводи Масляної. Фінальним етапом цього театралізованого дійства є проводи масляної. За народною традицією опудало спалювали, а під час згорання наші пращурки водили хороводи та співали пісні. Ураховуючи те, що дійство буде відбуватися у приміщенні навчального закладу, потрібно підготувати театралізований хоровод, у якому візьмуть участь усі учасники концертної програми та глядачі, після чого опудало винесуть з приміщення, в якому проводили захід.

Цей захід має ознайомити учнів з традиціями наших пращурів, допомогти не лише теоретично, а й практично зануритись у святкове дійство, виховати в учнів повагу до історичної спадщини українського народу, патріотичне ставлення до національних традицій, естетичний смак і відчуття тощо.

Використання педагогами та вихователями форм театралізованих видовищ, в основу яких покладено національні свята та обряди, є невичерпним джерелом удосконалення та інновацій виховного процесу сучасної школи, з одного боку, а з іншого – сприятиме активній, творчій участі школярів у вивченні, популяризації вітчизняної історії та національної культури, виробленню суспільно-громадської практики на основі співпраці інтегративних суб'єктів педагогічної взаємодії. Адже чим активніше учні включаються до різноманітних форм і видів активної творчої діяльності, тим успішніше формуються їхні переконання щодо важливості й необхідності ціннісного ставлення до Батьківщини, до суспільства, до самих себе тощо. Це може бути доведено в подальших наукових пошуках.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Вовчик-Блакитна Е. А. Детство как источник творческого потенциала личности [Электронный ресурс] / Е. А. Вовчик-Блакитна // Творчество: взгляд с разных сторон : материалы конференции. – Москва; Звенигород, 2005. – Режим доступа : <http://psychol.ras.ru/ponomarev/>.
3. Драматургія масових театралізованих заходів : навч. посібник / А. З. Житницький (авт.-уклад.); Харківська державна академія культури. – Х. : ХДАК, 2004. – 128 с.
4. Зайцев В. П. Режисюра естради та масових видовищ : навчальний посібник / В. П. Зайцев. – 2-ге вид. – К. : Дакор, 2006. – 252 с.
5. Обертинська А. П. Основи теорії драми та сценарної майстерності : навч посіб. для вищ. навч.з акладів культури і мистецтв / А. П. Обертинська. – 2-ге вид. – К. : ДАКК КІМ, 2002. – 132 с.
6. Театр у школі : кн. для вчителя. – К. : Рад. школа, 1990. – 134 с.
7. Щуркова Н. Е. Собрание пестрых дел / Н. Е. Щуркова // Воспитание школьников. – М., 1995. – № 1-5. – С. 6-27.

Чуприна О. В.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРАЗДНИКОВ И ОБРЯДОВ
В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

В статье определяются особенности использования в воспитательном процессе современной школы театрализованных зрелищ, основанных на традициях украинского народа. Определяются особенности работы педагогов-организаторов, воспитателей при подготовке художественных мероприятий в практике воспитательного процесса. Раскрываются важные элементы внеклассной и внешкольной воспитательной работы, которые направлены на формирование разносторонне развитой личности. Выделены формы внеклассной и внешкольной работы, а именно – театрализованные зрелища, которые продиктованы потребностями общества и фантазией постановщиков. Наиболее распространены праздники и обряды. Предоставляются методические советы по организации и проведению такого праздника, как Масленица.

Ключевые слова: воспитание, внеклассная воспитательная работа, внешкольная воспитательная работа, театрализованное зрелище, праздники и обряды.

Chupryna B. V.

USE OF NATIONAL HOLIDAYS AND RITES IN UPBRINGING PROCESS OF MODERN SCHOOL

The article analyzes the main state of documents on education and upbringing based on principle of nationality, which enables critical approach to analysis of educational and upbringing process in modern school. In addition, research of scientists who examined problem in general theoretical and practical aspects is done. Scientists raised methodological and theoretical problems of forming and formation of person with deep sense of patriotism and love to native country. And also it is studied different periods of extracurricular and after-school educational activities, their shapes and orientations.

It is based on theoretical and methodological framework of peculiarities of using in educational and upbringing process of modern school theatrical spectacle using traditions of Ukrainian people. It is revealed important elements of extracurricular educational work aimed forming and formation of comprehensively developed personality.

It is shown analysis of extra-curricula forms, namely – theatrical performance. Holidays and ceremonies (calendar ceremonies, public holidays, professional holidays, educational competitive programs, entertainment competitive programs, competitive show programs can be very useful).

We consider peculiarity of teacher as director of modern school who can conduct carnival holidays and give advices. These practical recommendations are based on specifics of school, taking into account safety of schoolchildren.

Keywords: upbringing, out-of-class upbringing work, extracurricular upbringing work, theatrical show, holidays and ceremonies.

Рецензент: Кузьменко Ю.В.

УДК 37.035 : 355.01 : 378

Шутик І. Є.*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкриваються особливості військово-патріотичного виховання студентської молоді в процесі організації та проведення аудиторної та позааудиторної роботи, розглядаються основні його заходи, доводиться нагальна потреба належної підготовки молоді до служби в Збройних Силах України, наголошується на актуальності переорієнтування векторної скерованості в роботі з організації військово-патріотичного виховання у зв'язку зі зміною суспільно-політичної ситуації в державі. Зроблено висновок про те, що формування

© Шутик І. Є.